

УДК 347.61/64

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.47>

СІМЕЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ

Сидоренко Д.,
кандидат юридичних наук,
директор ТОВ «Комерсант Україна»
ORCID: 0009-0004-5793-6683
e-mail: denys.sydorenko@proton.me

Сидоренко Д. Сімейні обов'язки подружжя: поняття та особливості виконання.

В цій статті автор провів наукове дослідження правової природи сімейних обов'язків подружжя та особливостей їх виконання у шлюбних правовідносинах. На підставі проведеного дослідження, автор дійшов висновку, що до сімейних обов'язків подружжя відносяться: обов'язок подружжя турбуватися про свою сім'ю, в тому числі спільно дбати про матеріальне забезпечення своєї сім'ї, обов'язок щодо забезпечення та недопущення порушення сімейного права іншого з подружжя, обов'язок чоловіка створити умови для збереження здоров'я вагітної дружини та народження здорової дитини, обов'язок чоловіка створити умови для дружини-матері для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків, обов'язки, що виникають із факту володіння певним майном, в тому числі спільним майном подружжя, в тому числі обов'язок враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, обов'язок подружжя щодо надання утримання іншому з подружжя у разі його непрацездатності, вагітності, догляду за дитиною до досягнення нею трьох років (у разі наявності у дитини вад фізичного чи психічного розвитку – шести років). Правова природа сімейного обов'язку подружжя передбачає те, що останній: виникає внаслідок укладання шлюбу (майнові обов'язки можуть виникати й під час перебування подружжя у шлюбних правовідносинах шляхом укладання правочинів, сімейного договору чи настання підстав, які свідчать про необхідність надання утримання іншому з подружжя), а припиняється із припиненням шлюбу (втім, майнові обов'язки подружжя також можуть припинитися з інших підстав); носієм є подружжя або один із подружжя, а вигодонабувачем – інший з подружжя; зміст становлять дії юридичного та морального характеру; виконання здійснюється шляхом здійснення активних дій; є взаємним, тобто кожен з подружжя є носієм права вимоги щодо його виконання і одночасно – носієм самого сімейного обов'язку; тісно пов'язаний з особистістю носія; конкретний спосіб виконання може визначатися як самим подружжям за взаємною згодою (в тому числі через укладання сімейного договору), так і сімейним законодавством (втім, у сімейному законодавстві не визначено порядку виконання сімейних обов'язків подружжя, які мають немайновий характер); виконання може забезпечуватися як заходами юридичної, так і моральної відповідальності (окремі особисті немайнові обов'язки подружжя не можуть бути забезпечені правовими засобами, однак їх невиконання може привести до руйнування взаємовідносин між подружжям і стати однією із причин розірвання шлюбу).

Ключові слова: подружжя; сімейний обов'язок; майнові обов'язки подружжя; немайнові обов'язки подружжя; обов'язок щодо надання утримання; шлюб.

Sydorenko D. Family duties of spouses: concepts and features of execution.

In the scientific article, the author conducted a scientific study of the legal nature of the family obligations of spouses and the peculiarities of their fulfillment in marital legal relations. On the basis of the conducted research, the author came to the conclusion that the family obligations of spouses include: the obligation of spouses to take care of their family, including joint care for the material support of their family, the obligation to provide and prevent violations family law of the other spouse, the husband's duty to create conditions for the preservation of the health of the pregnant wife and the birth of a healthy child, the husband's duty to create conditions for the wife-mother to combine motherhood with her

exercise of other rights and duties, duties arising from the fact of owning certain property, including the joint property of the spouses, including the obligation to take into account the interests of the child, other family members, the obligation of the spouses to provide maintenance to the other spouse in the event of his/her incapacity, pregnancy, care for the child until he reaches the age of three (if the child has defects of physical or mental development - six years). The legal nature of the family obligation of the spouses provides that the latter: arises as a result of the conclusion of the marriage (property obligations may also arise during the stay of the spouses in the marital relationship through the conclusion of deeds, a family contract or the occurrence of reasons that indicate the need to provide maintenance to the other spouses), and ends with the termination of marriage (however, the property obligations of spouses can also be terminated for other reasons); the carrier is the spouse or one of the spouses, and the beneficiary is the other spouse; the content consists of actions of a legal and moral nature; implementation is carried out by taking active actions; is mutual, that is, each of the spouses is the bearer of the right to demand its fulfillment and at the same time - the bearer of the family obligation itself; closely related to the personality of the bearer; the specific method of performance can be determined both by the spouses themselves by mutual agreement (including through the conclusion of a family contract) and by family legislation (however, the family legislation does not define the procedure for the performance of family obligations of spouses, which are of a non-property nature); fulfillment can be ensured both by measures of legal and moral responsibility (separate personal non-property obligations of spouses cannot be ensured by legal means, however, their non-fulfillment can lead to the destruction of relations between spouses and become one of the reasons for divorce).

Key words: married couple; family duty; property obligations of spouses; non-property obligations of spouses; obligation to provide maintenance; marriage.

Постановка проблеми. Сім'я є осередком соціальної стабільності, а її основою виступають взаємні обов'язки подружжя. У сучасних умовах, коли змінюються суспільні уявлення про роль жінки та чоловіка, питання прав і обов'язків стає ще більш актуальним. Виконання сімейних обов'язків відіграє вирішальну роль у забезпеченні рівноправного партнерства у шлюбі. Від належного дотримання цих обов'язків залежить не лише добробут сім'ї, але й її стійкість як соціального інституту. Окрім того, правові норми, що регулюють сімейні відносини, вимагають чіткого розуміння сутності цих обов'язків. Порушення чи нехтування ними може мати негативні наслідки як для подружжя, так і для суспільства загалом. Дослідження цієї теми дозволяє краще зрозуміти механізми забезпечення сімейної стабільності та рівноправності. Невиконання або ігнорування сімейних обов'язків може призводити до конфліктів та правових наслідків. У зв'язку з цим вивчення правової природи та особливостей виконання сімейних обов'язків подружжя є необхідним як для подальшого розвитку сімейного законодавства, так і для забезпечення найкращих інтересів жінки та чоловіка у шлюбних правовідносинах, найкращих інтересів їх спільних дітей.

Стан опрацювання проблематики. Слід зазначити, що тематика сімейних обов'язків подружжя, їх правової природи та особливостей виконання була предметом вивчення багатьох українських вчених, таких як, як І.В. Апопій, М.І. Байрачна, В.А. Ватрас, О.В. Данильченко, Ю.В. Драгомирова, А.І. Дутко, Л.В. Єніна, І.В. Жилінкова, Л.В. Красицька, О.І. Сафончик, А.В. Парфентьев, О.А. Оксанюк, З.В. Ромовська та інших. Втім, єдиного підходу до визначення сімейного обов'язку подружжя, його правової природи та особливостей виконання у шлюбних правовідносинах у правовій доктрині наразі немає, а отже подальші наукові пошуки цього питання зберігають свою важливість та актуальність.

Метою статті є визначення на підставі досягнень сімейно-правової доктрини правової природи сімейних обов'язків подружжя та особливостей їх виконання у шлюбних правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 21 Сімейного кодексу України укладення шлюбу жінкою та чоловіком та його державна реєстрація органами державної реєстрації актів цивільного стану є підставою для виникнення шлюбних правовідносин, тобто набуття у жінки та чоловіка, які уклали шлюб, правового статусу члена сім'ї і одночасно – подружжя, а отже – набуття ряду особистих немайнових та майнових сімейних прав та обов'язків подружжя, визначених у Розділі II Сімейного кодексу України, а також інших сімейних прав та обов'язків, визначених у законодавстві, шлюбному договорі або іншому сімейному договорі, укладеному між подружжям. При цьому, як правило, права та обов'язки подружжя є взаємними – праву одного із подружжя відповідає обов'язок іншого з подружжя щодо забезпечення реалізації цього права чи недопущен-

ня порушення цього права. Наявність взаємних прав та обов'язків між подружжям як членами сім'ї є основною ознакою для юридичного визначення укладення шлюбу як підстави виникнення сім'ї, а у осіб, які уклали шлюб – статусу подружжя і відповідного комплексу сімейних прав та обов'язків, тобто тих прав та обов'язків, які випливають із сімейних відносин, тобто регулюються сімейним законодавством; для виникнення таких прав та обов'язків необхідно, щоб між жінкою та чоловіком виникли сімейні правовідносини [1, с. 25].

Поняття «сімейний обов'язок подружжя» на жаль відсутнє у сімейному законодавстві України, тому його визначення стало надбанням сімейно-правової доктрини. Переважно сімейний обов'язок подружжя у науці сімейного права визначається як вид та міра необхідної поведінки, яку особа (учасник сімейних відносин) зобов'язана (повинна, мусить) вчинити [2, с. 56–58]; як врегульовані нормами цивільного та сімейного законодавства міра необхідної, належної поведінки подружжя, з приводу реалізації особистих немайнових прав подружжя, з приводу майна, набутого за час перебування у шлюбі (спільного майна), а також майна набутого до шлюбу, в період шлюбу за договором дарування або в порядку спадкування (роздільного майна) [1, с. 7-8], як врегульовані нормами сімейного права відносини з приводу особистих немайнових та майнових благ та інтересів осіб, шлюб, між якими укладено у встановленому законом порядку [3, с. 191].

Аналіз сімейного законодавства дозволяє визначити такі сімейні обов'язки подружжя: обов'язок подружжя спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги, обов'язок чоловіка утверджувати в сім'ї повагу до матері, жінки – повагу до батька, обов'язок дружини та чоловіка спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї (усі ці обов'язки охоплюються поняттям «обов'язок подружжя турбуватися про свою сім'ю», що визначений у ст. 55 Сімейного кодексу України), обов'язок щодо забезпечення та недопущення порушення сімейного права подружжя – на повагу до своєї індивідуальності, на фізичний та духовний розвиток тощо (цей обов'язок прямо не визначений, але впливає із необхідності забезпечення здійснення відповідних сімейних прав у шлюбних правовідносинах), обов'язок чоловіка створити умови для збереження здоров'я вагітної дружини та народження здорової дитини (по суті є елементом права дружини на материнство, що визначений у ст. 49 Сімейного кодексу України), обов'язок чоловіка створити умови для дружини-матері для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків (аналогічно до попереднього обов'язку), обов'язки, що виникають із факту володіння певним майном, в тому числі спільним майном подружжя, в тому числі обов'язок враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, обов'язок подружжя щодо надання утримання іншому з подружжя у разі його непрацездатності, вагітності, догляду за дитиною до досягнення нею трьох років (у разі наявності у дитини вад фізичного чи психічного розвитку – шести років) [4].

Правова природа сімейного обов'язку подружжя передбачає те, що останній характеризується наступними ознаками: а) підставою його виникнення є створення сім'ї шляхом реєстрації шлюбу (майнові обов'язки можуть виникати й під час перебування подружжя у шлюбних правовідносинах шляхом укладання правочинів, сімейного договору чи настання підстав, які свідчать про необхідність надання утримання іншому з подружжя), а припинення – припинення шлюбу (втім, майнові обов'язки подружжя також можуть припинятися з інших підстав); б) носієм сімейного обов'язку є подружжя або один із подружжя, а вигодонабувачем – інший з подружжя; в) зміст сімейного обов'язку становлять дії юридичного та морального характеру; г) цей сімейний обов'язок є взаємним, тобто кожен з подружжя є носієм права вимоги щодо його виконання і одночасно – носієм самого сімейного обов'язку; д) сімейний обов'язок подружжя тісно пов'язаний з особистістю носія, тобто повинен виконуватися особисто подружжям; е) виконання сімейного обов'язку може забезпечуватися заходами юридичної та моральної відповідальності [5, с. 216].

Щодо останньої ознаки, слід навести слова В.А. Ватраса, який вказує, що сімейні права та обов'язки настільки тісно пов'язані з особою, яка ними наділена, що не можуть бути передані іншими особам ані добровільним (купівля-продаж, дарування, міна), ані примусовим шляхом, за винятком застосування сімейно-правових санкцій. Причому в окремих випадках, у разі їх застосування, особа втрачає виключно сімейні права, а не обов'язки [6, с. 48-49].

Виконання сімейного обов'язку здійснюється шляхом здійснення активних дій (передусім це стосується таких сімейних обов'язків як обов'язок щодо надання утримання іншому з подружжя), однак окремі сімейні обов'язки навпаки передбачають обов'язок утримуватися від певних дій (щоправда, для сімейних обов'язків саме подружжя це не передбачено) [7, с. 63].

Конкретний спосіб виконання сімейного обов'язку може визначатися як самим подружжям за взаємною згодою (в тому числі через укладання сімейного договору), так і сімейним законодавством.

Зокрема, відповідно до ст. 78 Сімейного кодексу України подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них, у якому визначити умови, розмір та строки виплати аліментів. У ст. 77 Сімейного кодексу України зазначається на визначенні способів надання утримання одному з подружжя (у натуральній чи грошовій формі, наперед чи окремими платежами) за взаємною згодою іншого з подружжя. У разі недосягнення подружжям згоди щодо порядку виконання аліментного обов'язку, він визначається судом. Сторони можуть домовитися про надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі на умовах, визначених шлюбним договором. В будь-якому випадку, подружжя не може домовитися про звуження переліку осіб, які мають право на утримання, а також про перелік доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, а також щодо випадків припинення права на аліменти або позбавлення права на утримання. У перших трьох випадках відповідні питання врегульовані законодавчо, у останньому – лише суд вправі ухвалити рішення про позбавлення одного з подружжя права на утримання або обмеження його строком. В той же час, шлюбним договором може бути встановлена можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

Аналогічно, сімейні права та обов'язки подружжя, що виникають у зв'язку із володінням, користуванням та розпорядженням спільним майном, здійснюються за взаємною згодою / виконуються тим способом, яке визначили самі подружжя (в тому числі здійснити розподіл спільного майна подружжя); окремі майнові обов'язки можуть бути визначені у шлюбному договорі (а по суті – і порядок їх виконання подружжям або одним із подружжя). У шлюбному договорі може бути передбачено обов'язок одного з подружжя виселитися із житла після розірвання шлюбу, якщо він вселився в нього після укладення шлюбу, а також обов'язок іншого з подружжя сплатити за це відповідну грошову компенсацію.

У сімейному законодавстві не визначено порядку виконання сімейних обов'язків подружжя, які мають немайновий характер. З одного боку, такі обов'язки як спільне піклування про побудову сімейних відносин між подружжям та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби та взаємодопомоги, а також утверджувати у сім'ї повагу до матері, батька не можуть бути забезпечені правовими засобами, хоча їх невиконання може привести до руйнування взаємовідносин між подружжям і стати однією із причин розірвання шлюбу. З іншого боку, такий обов'язок подружжя як дбати про матеріальне забезпечення сім'ї, що може бути визнаним як складовий елемент обов'язку подружжя турбуватися про сім'ю (він не може бути визнаним і елементом обов'язку щодо надання утримання, оскільки останнє стосується окремих випадків неможливості одного з подружжя здійснювати утримання, а не понесення спільних витрат на потреби сім'ї, в тому числі дітей) [5, с. 216].

Висновки. На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо зазначити, що до сімейних обов'язків подружжя відносяться: обов'язок подружжя турбуватися про свою сім'ю, в тому числі спільно дбати про матеріальне забезпечення своєї сім'ї, обов'язок щодо забезпечення та недопущення порушення сімейного права іншого з подружжя, обов'язок чоловіка створити умови для збереження здоров'я вагітної дружини та народження здорової дитини, обов'язок чоловіка створити умови для дружини-матері для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків, обов'язки, що виникають із факту володіння певним майном, в тому числі спільним майном подружжя, в тому числі обов'язок враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, обов'язок подружжя щодо надання утримання іншому з подружжя у разі його непрацездатності, вагітності, догляду за дитиною до досягнення нею трьох років (у разі наявності у дитини вад фізичного чи психічного розвитку – шести років).

Правова природа сімейного обов'язку подружжя передбачає те, що останній: виникає внаслідок укладання шлюбу (майнові обов'язки можуть виникати й під час перебування подружжя у шлюбних правовідносинах шляхом укладання правочинів, сімейного договору чи настання підстав, які свідчать про необхідність надання утримання іншому з подружжя), а припиняється із припиненням шлюбу (втім, майнові обов'язки подружжя також можуть припинятися з інших підстав); носієм є подружжя або один із подружжя, а вигодонабувачем – інший з подружжя; зміст становлять дії юридичного та морального характеру; виконання здійснюється шляхом здійснення

активних дій; є взаємним, тобто кожен з подружжя є носієм права вимоги щодо його виконання і одночасно – носієм самого сімейного обов'язку; тісно пов'язаний з особистістю носія; конкретний спосіб виконання може визначатися як самим подружжям за взаємною згодою (в тому числі через укладання сімейного договору), так і сімейним законодавством (втім, у сімейному законодавстві не визначено порядку виконання сімейних обов'язків подружжя, які мають немайновий характер); виконання може забезпечуватися як заходами юридичної, так і моральної відповідальності (окремі особисті немайнові обов'язки подружжя не можуть бути забезпечені правовими засобами, однак їх невиконання може привести до руйнування взаємовідносин між подружжям і стати однією із причин розірвання шлюбу).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байрачна М.І. Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України. Дис. ... докт. філ. Спец. 081 – Право. Харків, 2020. 193 с.
2. Ромовська З.В. Українське сімейне право: підручник. К.: Правова єдність, 2009. 500 с.
3. Дутко А.О. Сучасний стан правового регулювання особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2019. Випуск. 21. С. 190–196.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20210101#Text>.
5. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В.І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2021. 480 с.
6. Ватрас В.А. Суб'єкти сімейних правовідносин. Дис. ... канд. юр. наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2008. 226 с.
7. Сімейне право України: підручник. Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін.. за заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. К.: Юрінком Інтер, 2011. 264 с.